

Bakala, Jaroslav

K etnickým vztahům slovanské populace v jižním Poodří

Archaeologia historica. 2003, vol. 28, iss. [1], pp. 113-121

ISBN 80-7275-043-7

ISSN 0231-5823

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140510>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

K etnickým vztahům slovanské populace v jižním Poodří

JAROSLAV BAKALA

Otázka etnického složení obyvatelstva na územích historického Slezska v epoše raného středověku setrvává i nadále přes veškerou šfi dosavadního badatelského úsilí často v rovině spekulativních přístupů, které předkládali archeologové, protohistorici, jazykovědci a etnologové odborné i širší veřejnosti. Dalšími odstavci si povšimnu významných k tomu vyjádření z dosavadní literatury, aniž bych si ovšem dělal nárok, ba naději na předložení vyčerpávajícího přehledu o všech již vyslovených tezích. Již vytýčení stěžejních sfér, které bychom mohli přiřadit k tématu vyjádřenému názvem této úvahy, prozrazuje pestrou paletu dosavadních náhledů nevždy se shodujících, ba kolikrát značně rozporných. Poznávání etnických poměrů slovanského obyvatelstva v oblastech jižního poříčí Odry během éry raného středověku s vědomím, že jde o epochu s kolísavými časovými determinanty, vyžaduje postoje k těmto problémovým stěžejním okruhům:

1. Počátky slovanského osídlení sledovaného teritoria,
2. Konkrétní skupinové jednotky tamější slovanské populace,
3. Příslušnost oněch jednotek do větších etnických seskupení.

Podrobný pohled na dosud vyřčené výroky k prvním z oněch okruhů by pochopitelně překročil přijatelné rozměry mého příspěvku. Autochtonistické teorie posouvají předpokládaný počáteční horizont slovanského osídlení sledované oblasti dávno před epochu středověku. Některá pojetí o lužické kultuře jako o praslovanské a o její kontinuitě s historickými západoslovanskými etniky získávala řadu polských badatelů zabývajících se pravěkými dějinami Slezska vzhledem k prokázané rané existenci tamějších nositelů kultury popelnicových polí. Mezi polské archeology a historiky, kteří zpracovávali prehistorii horního a středního Poodří a vyslovili tezi o genezi tamějších Praslovanů v době bronzové a o jejich nepřetržitým přerůstáním ve středověké Slovany, patřili mimo jiné Józef Kostrzewski, Konrad Jażdżewski, Rudolf Jamka, Helena Cehak-Hołubowiczowa, Włodimierz Hołubowicz, Władysław Dziewulski.¹ Není potřebné se tu zabývat šřeji metodologickou neudržitelností takového krajního autochtonistického přístupu a jeho téměř mizivou souhlasnou odezvou mezi jinými než polskými badateli.

S autochtonistickým přístupem býval spojen také pohled na kontinuitu mezi kulturou pospolitostí sídlících ve Slezsku v epoše římských vlivů a tamějším raněstředověkým osídlením. V polské literatuře se setkáváme ještě i v nedávném čase s výroky o takové návaznosti.² Teoreticky ono pojetí nevyplývalo nutně z představy o kontinuitě mezi slezskými Slovany a pravěkým protoslovanským lidem, nýbrž mohlo vycházet z koncepce o migraci raných Slovanů do střední Evropy v pozdněantickém období. Bylo v literatuře spojováno s pohybem východoevropských Venedů. Nepovažuji za přiměřené pro zde sledované téma zvažovat, do jaké míry Venedové umísťovaní antickou literaturou do prostorů rozkládajících se na sever od Dunaje a na východ od Labe mohli náležet k raným Slovanům či k jakýmsi Předsovanům. V každém případě informace Plinia Secunda, Cornelia Tacita a Klaudia Ptolemaia z 1. a 2. stol. po Kr. o Venedech vylučují jejich umístění v regíonech jižního poříčí Odry, a to nezávisle na zeměpisné nejasnosti některých sdělovaných údajů.³

Přestože se autochtonistická stanoviska úplně nevytratila z části polské literatury, převažující a perspektivnější postavení si vydobyla alochtonistická koncepce. Studijními výsledky dosaženými a publikovanými zejména Kazimierzem Godłowským, Michałem Par-

czewským a Krzysztofem Wachowským se stále přesvědčivěji uplatňuje pojetí slovanského osídlení Poodří a západního Povislí jako procesu migračních proudů z východu v horizontu, jehož krajní terminus a quo představuje až 6. stol. po Kr.⁴ Nepovažuji se pochopitelně za kvalifikovaného, abych posuzoval a třídil vlastními úsudkem archeologické nálezy, opačný postup by mě zařazoval mezi šarlatány, kteří se bohužel objevují v literatuře vydávané neodpovědně odvážnými dilety, ale na podkladě prací oněch uvedených tří autorů se jeví jako přesvědčivé, že nemůžeme předpokládat slovanské osídlení horního středního Poodří před 6. stoletím. Výsledky jejich archeologického studia se víceméně totiž shodují s časem nejstarších písemných záznamů o bezesporných Slovanech. Za takové lze považovat až informace podávané ve spisech Jordana a Prokopia z Kaisarie o Sklavinech, resp. i o Venedech u Jordana, či o Antech, o jejichž „čistě“ slovanském původu se však v části literatury pochybuje nebo se vyslovují váhavé závěry.⁵

Osídlení území pozdějšího Slezska slovanským lidem v 2. pol. 1. tisíciletí postavilo badatele před několik otázek k etnickým, případně též interetnickým vztahům. Zahalen setrvává stále průběh návazby slovanských přistěhovalců na dosavadní v jižním Poodří sídlící obyvatelské skupiny, které zřejmě vytvářely tamější kulturu pozdního období římských vlivů. S tím souvisí i možnosti přesnějšího vymezení času, kdy se uskutečnil tento případný kontakt. Za velmi zajímavou sféru badatelských snah si dovoluji prohlásit i otázku bližšího etnického původu slovanské přistěhovalecké vlny či vln nebo snad i vlnek, když vycházíme z předpokladu o rozdílné provenienční příslušnosti jednotlivých slovanských seskupení proniknuvších do Slezska.

Pro výtěžek užitečných poznatků náleží patrně bezesporně první místo archeologickému výzkumu. Výpovědní možnosti archeologických poznatků jsou ovšem limitovány pro některé roviny našeho tématu. Ponechávám stranou problémy chronologie nálezů, protože bych si připadal ve shromáždění s převážnou většinou archeologů jako Eskymák, který hodlá poučovat Zulufakry o tom, jak si počínat v tropických vedrech. Domnívám se však, že mám určitý nárok vyslovit se k jisté onymické anonymitě nálezů hmotné kultury z ranědějinné éry. To snižuje jejich poznávací možnosti právě pro spolehlivé určení etnicity a pro podrobnější rozlišení podskupin takové materiální kultury, která prokazatelně spojuje širší etnickou pospolitost, resp. společenství signované společným názvem, i když jeho dílčí skupiny a vrstvy nesjednocoval jednotný původ. K této poněkud krkolomné formulaci mě podněcuje v literatuře uplatňovaný pohled na některá seskupení vystupující na západoazijském a evropském jevišti těch dramát, která získala souhrnný název stěhování národů. V některých se spatřují celky spjaté symbiózou vícera původních etnik, zda právem vystává jak problematika, jakou je potřebné pojednávat v konkrétních podobách.

Určení počátečního horizontu, během něhož probíhal příchod slovanského etnika do Slezska a vytvořily se symbiozní svazky s případnými dosavadními neslovanskými obyvateli, náleží stále mezi víceméně diskutované náhledy. Podle Kazimierze Godłowského pronikaly slovanské migrační proudy do prostorů na západ Visly až po roce 520. Tento polský autor při úvahách k Prokopiově relaci o Herulech, kteří se porážce Langobardy vraceli asi r. 512 do své údajně skandinávské pravlasti částečně i územím Sklavínů, popírá správnost výkladu, podle něhož šlo o Slovanů v jižním Poodří. Slezska a Lužice se prý sice týkal Prokopiovův text, ale informací, podle níž Herulové přecházeli při svém putování také pustým územím. Godłowski vychází z teze, podle níž dosud ve Slezsku usazená germánská etnika již tehdy opustila tamější oblasti přesunem na západ, ale Slované tam ještě nepronikli. Osazení horního a středního Poodří až kolem počátku 7. stol. se podle Krzysztofa Wachowského možná shoduje s časovou vrstvou nejstarších tam zjištěných slovanských nálezů.⁶

Soud o postupu Slovanů na západ od pomyslné poledníkové čáry kolem toku Visly až v 6. stol. vyhovuje též novějším zjištěním o slovanském osídlení českých zemí. Protože by konkrétnější výroky k takovým chronologicky přesvědčivým výsledkům odbočovaly příliš od sledované zde tematiky, odkazují pouze na shrnutí dosavadní literatury podané Du-

šanem Třeštíkem a na jeho badatelské výsledky.⁷ Úplný souhlas o takovém časovém vymezení pro incipit českého a moravského etnika však patrně úplně nepřevládá ani mezi našimi současnými dějepisci. Jaroslav Pánek prohlašuje v nedávné přednášce o menšinách v historii českých zemí, že čeští a moravští Slované během 5. až 7. stol. asimilovali zbytky tamějšího neslovanského obyvatelstva.⁸

Příliv slovanského lidu do Slezska probíhal patrně ve více vlnách a alespoň ze dvou rozdílných slovanských etnických společenství. Rozdílné kulturní okruhy zjištěné archeology v raněslovanských lokalitách snad naznačují jistou oprávněnost takového soudu. Opět se však poctivě přihlašuji k alibistické nekompetentnosti, která mi brání, abych se k tomu vyjadřoval odvážněji. Nepovažuji se rovněž za dostatečně kvalifikovaného, abych tři eventuelní kulturní sféry slovanské osídlení jižních dílů porčí Odry považoval za výsledek nějakých tří proudů slovanské migrace. Spíše mám za to a nelze to možná vyloučit, že keramika pražského typu reprezentuje výrobky slovanské skupiny, kterou Jordanes nazývá Sklaviny, a keramika typu Sukow-Dziedice lid zaznamenaný Jordanem jako Venedi.⁹ I pro oprávněnost takového vlastního soudu jsem nucen k určité zdrženlivosti již vzhledem k velmi pravděpodobně dosti limitovaným možnostem, které měli Jordanes a Prokopios pro spolehlivou diferenciaci mezi masami slovanských migračních proudů.

Přímé písemné prameny o Slovanech z jižního Poodří máme k dispozici až z 9. stol. Za nejstarší se považuje nedatovaný dokument „Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii“, velice známý pod jménem Bavorský geograf,¹⁰ mezi jehož 58 jednotkami některé z nich označují buď nepochybně, nebo hypoteticky pospolitosti sídlící ve Slezsku. Literaturu k údajům tohoto nerozměrného dokumentu můžeme prohlásit takřka výslovně za nezměrnou. Ta zařazuje mezi spolehlivě slezské čtyři pramenem jmenované jednotky zároveň s počtem objektů označených jako civitates (což se obvykle komentuje jako hradiska), a to Slenzane (15), Dadosesani (20), Opolini (20), Golensizi (5). Z ostatních jmen uvedených Bavorským geografem, pokud byla „podezřívána“ jako patřící do Slezska, šlo o ojedinelé invence s výjimkou společenství zvaného Bavorským geografem Lupiglaa s 30 hradisky. Polský historik Jan Tyszkiewicz publikoval v roce 1963 podrobnou studii, již se pokouší umístit tuto jednotku do prostoru historického Horního Slezska.¹¹

S dvěma těmito jednotkami se setkáváme v dalším mediévistům velmi známém a interpretačně rozporuplném dokumentu, a to v privilegii císaře Jindřicha IV. pro pražského biskupa Jaromíra z 29. dubna 1086.¹² Rovněž množství pojednání o tomto dokumentu lze označit téměř doslova jako nezměrné. Na severní hranici údajného obvodu pražské diecéze se uvádějí „Chrovati et altera Chrovati, Zlasane, Trebovane, Pobarane, Dedosize“.

Identifikačně bezproblémově pojímá literatura jednotky „Zlasane“ a „Dedosize“, znamenající graficky mírně odlišně Bavorským geografem. Ostatním jmenovaným se dostalo rozličných interpretací. Jenom ojedinelé byly vysloveny pochybnosti o převažující interpretaci názvu „Pobarane“ spojovaného s hydronymem řeky Bobry. O něco více výkladových nejasností vyvolávalo jméno „Trebovane“, včetně tezí o nepřislušnosti této pospolitosti do Slezska. Nejvíce rozdílností a rozporů projevíli badatelé při výkladech etnonym „Chrovati et altera Chrovati“. V zájmu kompozičního zjednodušení dále již užívám zmíněná etnonyma až na jednu výjimku v počestěných podobách, a to Slenzané, Dědošané, Opolani, Holasici, Bobřané, Trebované, Chorvati. Jméno „Lupiglaa“ zachovávám v podobě zapsané autorem Bavorského geografa. V početné literatuře se setkáváme též s rozdílným výkladem důvodů pro nezaznamenání některých onymik zapsaných v Bavorském geografovi v onom pražském privilegii. Tato písemnost totiž nezachycuje Holasice a Opolany, ani záhadné etnonym „Lupiglaa“.

Úsilí o poznání konkrétní zeměpisné podoby obvodů obývaných jednotlivými jednotkami, označovanými literaturou nejčastěji jako kmeny, nevedlo k jednotnému náhledu. Polský archeolog Bogusław Gediga zdůraznil při setkání polských archeologů a historiků pojednávajícím o protohistorii Slezska, že diskuse o kmenových hranicích je nekonečná a že

nelze ani v budoucnosti předpokládat přinos vážnějších zprůsvětujících výsledků.¹³ Snahy o precizní teritoriální vymezení těchto pospolitostí můžeme považovat skutečně za sisyfovskou práci, ale k reálnějším výsledkům vedly a vedou alespoň v některých případech úvahy o základních zeměpisných polohách a o přibližných a srovnávacích teritoriálních rozměrech příslušných obvodů. To platí zřetelně o Slenzanech a a Dědošanech, o nichž se dochovaly kromě Bavorského geografa a privilegia pro pražské biskupství zvěsti i v jiných pramenech.¹⁴

Vysoce pravděpodobně můžeme vymezit i přibližný obvod Bobřanů a Holasiců. V prvním případě pomáhá velmi pravděpodobný původ etnonyma a v druhém lokalizace obvodu Holasicka v 12. a 1. pol. 13. stol., byť se ono území patrně nerovnálo přesně regionu osazenému v 9. a 10. stol. pospolitostí Holasiců. Centrální hradisko s názvem Polí umožňují pravděpodobnostní soud o prostoru raných Opolanů. Další tři případy staví před historiky složitější problémy. Z dobrých důvodů vylučuji jako reálnou možnost umístění Třebovanů mimo jižní Poodří. To však neznamená, že jsme podle nějakých jasných indicií schopni determinovat jejich přesnější obvod. V literatuře se obvykle umisťují na podkladě ovšem nepřilíš jednoznačných indicií do severního dílu Dolního Slezska.

Odborné veřejnosti byl předložen až nečekaně přesný popis obvodu jednotky zvané Lupiglaa. Jan Tyszkiewicz vymezuje ve zmíněné studii pro onu pospolitost regiony Prudnicka, Ratibořska, Kozelska a Hlubčicka a popisuje poměrně velmi přesně hranice obvodu. Pokouší se rovněž o etymologii názvu Lupiglaa, který prý zkomoleně vyjadřoval přezdívku Głupie Głowy pro kmen s etnonymem Głupczycy.¹⁵ Jsem však nucen konstatovat, že ona jak etymologická, tak geografická tvrzení nepřinášejí doklady nebo reálné indicie pro přijetí této hypotézy. Naopak máme před sebou vážné předpoklady pro nedůvěru, ne-li přímo pro zamítnutí tohoto výkladu.

V Bavorském geografu se uvádějí počty hradisek pro u řady vyjmenovaných jednotek. Nemám za to, že se tyto kvantitativní údaje ve všech pramenem zaznamenaných případech vztahují na konkrétní hradiska. Jsou na tomto úseku pramene, tj. v položce 49–58, až na jednu výjimku uváděny v tzv. zaokrouhlených číslech. Kvantita jednotek pojmenovaných v textu Geografa „civitates“ zřejmě v celkovém soupisu nevycházela z jednotného kritéria. Zaslouhují důvěru jako jakési vcelku precizní údaje u prvních 13 položek, jimiž jsou podchyceny pospolitosti sídlící poblíž východofranckého království, a to dosti zřetelně na podkladě poměrně dosti spolehlivých informací. V položkách 14–35 se zaznamenávají jména Frankům geograficky vzdálenějších společenství s vysokými a převážně numericky přesnými, leč nepřilíš realistickými počty hradisek s jedinou výjimkou (jméno bez záznamu určitého počtu). V položkách 36–48 zachycená etnonyma v 10 případech nejsou doprovázena kvantitativním údajem a ve 3 případech dosti vysokými zřetelně zaokrouhlenými počty. Jména závěrečné skupiny v pořadí 49–58 navazují na sedm záznamů bez číselné informace, což naznačuje změnu přístupu a odhadovou funkci uvedených kvant. Máme tedy tak jakýsi protostatistický odhad síly a rozměru příslušných obvodů.

Počet 30 hradisek je nereálný u jednotky, která by zabírala plochu menší než polovina historického Horního Slezska. Lokalita Hlubčice se neukazuje jako významné centrum hradištní éry. Vezmeme-li tedy v úvahu naprostou nejednoznačnost údajných filologických (u těch kolikrát také faktickou irelevanci k oblasti Slezska) a zeměpisných Tyszkiewiczových zdůvodnění, jeví se dosti průzračně, že region jednotky Lupiglaa nelze hledat v pořčí horní a střední Odry. Pro hypotézu Jana Tyszkiewicze poněkud svědčí umístění tohoto jména v textu Bavorského geografa do skupiny jednotek, které jsou značnou mírou spjaty se slezsko-lužickým územím. Tam jsou však zaznamenány také jednotky „Verizane“ a „Fraganeo“. Tyto dvě a etnonym „Lupiglaa“ zařazuje Henryk Łowmiański svým pojednáním o identifikaci Geografových jmen mezi záhadné. K Tyszkiewiczově hypotéze se projevují u některých autorů pochybnosti, na druhé straně jiní z ní vycházejí jako ze spolehlivého výkladu.¹⁶

Obzvláště pestrou názorovou mozaiku předkládá dosavadní literatura k interpretaci

záznamu pražského privilegia o obou chorvatských krajinách. Na začleňování Chorvatů k slezským kmenům jako na pohled jenom části dosavadní literatury upozorňuje Jerzy Jankowski ve studii o některých možnostech toponymiky pro poznání kmenové struktury. Poměrně rozšířený je náhled na záznam „Chrovati et altera Chrowati“ jako na nevztážený k slezským Slovanům.¹⁷ Extenzivní ponor do kaleidoskopu příslušných badatelských vyjádření není tady fakticky možný. Spokojím se tedy s výkladem, který se podle mého názoru nejvíce přibližuje reálnému poznání.

Poprvé jsem se k této problematice pokusil vyjádřit zhruba před 35 roky v nepříliš rozsáhlé stati, otištěné ve Slezském sborníku.¹⁸ Celkový její ohlas v dosavadní historiografii nemohu hodnotit jako uspokojivý. Lamentace nad rozdílným mlékem není ovšem a ani by neměla být významným komponentem tohoto rozkladu. Popis střední Evropy v poslední čtvrtině 9. stol. zapsaný v doplňcích k překladu Orosiovy Chorografie do staroangličtiny a pořízený na dvoře wessexského krále Alfréda Velikého, možná přímo tímto mimořádně vzdělaným panovníkem, podává v 12. kap. poměrně přesné informace o jihovýchodní střední Evropě.¹⁹ Na dvou místech se tam setkáváme s etnonymem Chorvatů ve formách „Horigti“, „Horoti“, „Horithi“, „Horiti“. Mírné odlišnosti záznamu jsou způsobeny také odchylkami zápisu v dochovaných rukopisech. O patřičnosti těchto tvarů pro etnos Chorvatů se v literatuře nepochybuje. Realistická interpretace příslušných úseků, k níž jsem se přihlásil před více než třemi desetiletími, vcelku jednoznačně umísťuje tyto Chorvaty do jižního Poodří.

Ani některé další zvěsti pramenů o středoevropských Chorvatech sice přímo nepotvrzují toto jejich umístění, ale také nejsou s ním v rozporu a neukazují jednoznačně k jinému prostoru. Mezi tyto prameny náležejí zeměpisné údaje al-Masúdiho, zpráva o úniku kněžny Drahomíry k Chorvatům v tzv. 1. staroslověnské svatováclavské legendě, informace císaře Konstantina Porfyrogeneta o Bílých Chorvatech, sdělení hebrejské kroniky Josippon o evropských etnicích.²⁰ Setkáváme se v literatuře s řadou odlišných tvrzení oproti zde zde předkládanému náhledu. Opětne i zde jsem nucen uplatnit floskuli o téměř bezbřehém rozsahu diskuse zejména ke geografii Porfyrogenetových vyprávění o severních Chorvatech. Předložený rozklad však bezpodmínečně nepotřebuje podrobnější úvahy o některých z těchto informací, setrávám tedy u interpretace zmíněných pramenů z 9. a 10. stol., které obsahují nesporné informace o území Slezska.

I když známe z literatury i názory, které odmítají předlohu vzniklou v 10. stol. pro listinu císaře Jindřicha IV. z r. 1086, naprosto a oprávněně převažuje zjištění o existenci takového předchozího dokumentu. Jak již bylo podotknuto, umístování tam zaznamenaných Chorvatů na slezské území se neseťkává s úplným souhlasem badatelů. Rozbor příslušného textu však nedává příliš předpokladů pro jiné možnosti realistického výkladu. Oblíbené a kdysi mimořádně a hojně v českém dějepisectví prosazované zeměpisné přiřazování záznamu „Chrovati et altera Chrowati“ do regionů východních Čech a k slavníkovskému knížectví odporuje obsahu dokumentu, který obě chorvatské krajiny zaznamenává jako pohraničí postulovaného obvodu pražské diecéze, a tedy vylučuje možnost jejich umístění ve východním dílu České kotliny. Dušan Třeštík se vyslovuje k otázce lokalizace Chorvatů zaznamenaných v císařské listině: „...*takže se zdá, že obojími Charváty začíná řada slezských kmenů a že tedy musíme Charváty hledat na východním okraji slezských kmenů, buď tedy v Horním Slezsku, nebo Malopolsku, může také jít o území sousedící s historickým Slezskem ze severu.*“²¹

Třeštíkům odhad vychází z dobré pravděpodobnosti, podle níž se obě území Chorvatů rozkládala na okrajích historického Slezska. Umísťování na východním okraji historického Horního Slezska však obsahuje některé výkladové obtíže. Blíže může osvětlit realitu lokalizace Chorvatů z pražského privilegia pohled do etnické nebo lépe snad subetnické struktury slezských Slovanů v závěrečných dvou stoletích 1. tisíciletí. V Bavorském geografovi se neseťkáváme s etnonymem Chorvatů, pokud není nesrozumitelně zašifrováno v některém tam neidentifikovaném názvu. Citovaný anglosaský pramen nezná žádný z oněch pravděpodobně 4 běžně uznávaných slezských kmenů a nezná ani jednotku, která by odpovídá-

la komunitě zvané Geografem Lupiglaa. Zato se v Alfrédově popisu setkáváme s Chorvaty, kteří podle mého rozboru jsou umístěni v jižním Poodří. Privilegium pražského biskupství zná dvě etnonyma z Bavorského geografa a zná další tři jména jednotek patřících velmi pravděpodobně do Slezska, ale neuvádí dvě Geografem zachycená zřejmě hornoslezská obyvatelstva, tj. Opolany a Holasice (případně navíc i popolitost zvanou Lupiglaa, pokud bychom i přes sdělené závažné námitky setrvali u zmíněné historickozeměpisné interpretace Jana Tyszkiewiczze). Mezi příčiny této zámky v privilegiu z r. 1086 můžeme zařadit buď splynutí těchto společenství a jejich území s Moravou, nebo jejich zřetelné umístění mimo hraniční pásmo postulovaného obvodu pražské diecéze. V tomto případě se nejeví jako příliš pravděpodobná Třeštíkova lokace Chorvatů v Horním Slezsku. Umisťování Chorvatů do oblastí u horního a středního toku Odry se v dosavadní literatuře neopomíjelo, ale někdy bylo spojováno s představou velké říše Bílých Chorvatů rozkládající se od Bugy až po horní tok Labe.²²

Dosavadními autory byly pospolitosti jmenované Bavorským geografem a v popisu diecézních hranic listinou z r. 1086 obvykle označovány jako kmeny. Termín kmen vyvolává v soudobých dějepiseckých pojednáních rozpaky a sporné úsudky. Dušan Třeštík se hlásí k termínu gentes výrokem: „*Používám důsledně tohoto dobového termínu proto, abych se vyhnul matoucím, nešťastným evolucionistickým dědictvím zatíženému, pojmu kmen.*“²³ Avšak ani příliš široké užívání termínu gentes pro rozličné etnické a obyvatelské jednotky patrně nevyjadřuje šťastnou semantiku. Nevyhýbám se tedy i užití výrazu kmen pro jednotky jmenovitě uváděné v citovaných pramenech, ale se smířením se s definicí pro tento pojem vymezenou nepřítis jednoznačnými, ale zato proměnlivými determinanty. Zřetelně totiž etnické, etnopolitické a obyvatelské jednotky raného středověku prožívaly dynamické ztvárňování svých struktur a zdánlivě přesné dějepisecké aplikace jednoznačných pojmových vymezení nejsou příliš šťastné a zavádějí k terminologickým závěrům, které nemožno postihnout pestrost a zejména proměnlivost dějinných realit.

Nabízí se rovněž otázka, zda se v 9. a 10. stol. formovala na sledovaném území nějaká interetnická hierarchie. Vztahy, pro něž je zde snad možno hovořit jako o interetnických, nemají stejnou obsažnost jako poměry ve Slezsku v epoše vrcholného středověku, kdy se již utvářely středověké národy český a polský a kdy skladbu tamějšího obyvatelstva ovlivnily imigrační proudy vrcholné kolonizace a vznik židovských osad při městských komunitách. Na sklonku 1. tisíciletí šlo vesměs o slovanskou populaci, jejíž jednotlivé skupiny hovořily vzájemně blízkými dialekty, ba možno říci téměř stejným jazykem. Některé výklady v dosavadní literatuře, případně spory o pračeskosti či prapolskosti kmenů, již patrně nejsou rozvíjeny současnou literaturou a názor o středověkých národech polském a českém jako o produktu především dynastických států piastovského a přemyslovského nevyvolává nějaký znatelný odpor.²⁴

Obranný systém, jímž se spojovaly násepová linie zvaná Slezské valy a ochranné hvozdy známé jako Přeseka, zajišťoval území přibližně historického Dolního Slezska, zejména proti útokům z jižní, jihovýchodní a západní strany. Pro archeology a historiky předkládají relikty této obranné soustavy svízelně řešitelné otázky, týkající se také časového horizontu. Z hypotézy o existenci Valů a Přeseky v předpiastovském období vychází i teorie o nadkmenové organizaci na území Dolního Slezska.²⁵ Považuji za dosti pravděpodobné, že tento organismus představoval integraci dolnoslezských Slovanů nejméně ke konci 9. a v 1. pol. 10. stol. označenou prameny etnonymem Chorvatů. Šlo patrně o organismus dosti labilní a v privilegium pražského biskupství se již zaznamenávají obyvatelstva dvou krajin s toponymickými pozůstatky původní nadkmenové organizace.

Jakým přesným rozměrem se etnos Chorvatů podílel na skladbě slovanského obyvatelstva v jižním Poodří, nelze ani dobře odhadnout. Zatímco jméno Chorvatů představuje vysoce pravděpodobně lid, jenž si při imigraci přinesl své etnonymum, některé jiné slezské kmeny byly označovány pojmenováním vytvořeným podle zeměpisných objektů svého teritoria. Zřetelně to platí pro Slenzany, Bobřany a snad i pro Opolany. V takových případech

jde o komunity, které se vyčlenily ze společenství s nějakým přineseným starším etnonymem.

Na závěr úvahy předkládám poněkud pesimistický pohled i na budoucí historicko-ze-měpisný výzkum kmenových obvodů v předpiastovském Slezsku. Pro poznání přesných rozsahů kmenových území nemáme a patrně ani nezískáme dostatečné podklady. Představa o shodě mezi těmito regiony a obvody arcijáhensství vratislavské diecéze obsahuje některé nesrovnalosti a zřejmě nerespektuje skutečnost, že tato arcijáhensství byla konstituována v čase, kdy piastovský a zčásti i přemyslovský režim přeměnily správní strukturu jižního Poodří. Rovněž onymické pozůstatky po kmenech, k nimž náleží i jméno Slezska, středověké provincie Holasicka a pravděpodobně i města Opolí, neobjasňují přesné hranice kmenových oblastí. U případných toponymik, pokud vůbec obsahují informaci k problému, se setkáváme s nejasnostmi o čase jejich vzniku.²⁶ Ani počty jednotek označených Bavorským geografem jako civitates u kmenů usazených v jižním poříčí Odry a poblíž nevedou k nějakému přesnějšímu určení kmenových hradišek vzhledem k zmíněnému jejich úkolu jako jednotek pro odhadová zjištění rozměrů příslušných kmenových území a síly jejich lidu.

Pro poznávání vývoje kmenové organizace mají zřetelně prvořadý význam podrobné archeologické výzkumy. Lech Leciejewicz právem vyžaduje v úvaze zveřejněné v roce 1968 pro spojování teritoriálních útvarů s kmenovými obvody stálé archeologické revize.²⁷ Leč zmíněná onymická anonymita podkladů z archeologických lokalit nás varuje právě pro poznávání přesných kmenových území před přílišným optimismem. Zřejmě řada soudů k tomuto na základě pozůstatků hmotné kultury setrvá i nadále v rovině příliš hypotetických tvrzení.

Několik odstavců o etnických vztazích slovanské populace v jižním Poodří v průběhu 1. tisíciletí obsahuje faktografické informace, které se dokonce i často objevovaly v dosavadních pracích, byť kolikrát v textech s dosti odlišnými interpretacemi. Pochopitelně ani zde předložený rozklad nezařazují mezi nějaké překvapivě objevené či originální. Některé zde vyřčené soudy však nepatří k takovým, které bychom mohli klasifikovat jako běžné či většinové. K předkládaným zde výkladům, mohu také říci, že jsem se nesetkal v dostupné mi literatuře s povšimnutím si zmíněné „aritmetické“ zaokrouhlenosti u počtů „civitates“ v 49.–58. položce Bavorského geografa. Opakování některých již publikovaných závěrů touto úvahou je ovlivněno rovněž nepatrným kvantem písemných pramenů, jejich nejednoznačností, stejně jako výkladovou pluralitou hojných archeologických či méně početných filologických pramenných podkladů. To však je zase historiograficky svázáno s oním zveřejňováním četných a rozdílných tezí, které jsou nutné alespoň nějakými nuancemi opakovány i dalšími badateli. Závěrečnou větou hodlám také vyslovit závazek pokusit se v krátké perspektivě o zevrubný vhléd do pestré množiny badatelských přístupů k otázkám raných etnických a politických dějin slovanského lidu na území historického Slezska.

Poznámky

- 1 Helena CEHA-KOŁUBICZOWA, O życiu mieszkalców ziemi śląskiej przed tysiącami lat. V: Dzieje Śląska. Pod redakcją E. Maleczyńskiej i K. Maleczyńskiego. Warszawa 1955. – Konrad JAŻDZEWSKI, Stosunki etniczne na Śląsku w I tysiącleciu przed n. e. i w I tysiącleciu n. e. Katowice 1960. – Rudolf JAMKA, Pradzieje i wczesne średniowiecze Górnego Śląska z szczególnym uwzględnieniem obszaru przemysłowego. Katowice 1960. – Włodzimierz HOŁUBOWICZ, Śląsk w epoce wspólnoty pierwotnej. V: Historia Śląska, tom I do roku 1763, część I do połowy XIV w., s. 33–142. Wrocław 1960. – Józef KOSTRZEWSKI, Pradzieje Śląska. Wrocław–Warszawa–Kraków 1970. – Władysław DZIEWULSKI, Dzieje ludności polskiej na Śląsku Opolskim od czasów najdawniejszych do wiosny ludów. Opole 1972. V připravované monografii věnuji výrazně podrobnější pozornost dosavadním postojům k údajné autochtonnosti slezských Slovanů.
- 2 Viz: Edward DĄBROWSKI, Stan i potrzeby badań nad wczesnym średniowieczem w woj. zielonogórskim. V: Stan i potrzeby badań nad wczesnym średniowieczem w Polsce, Poznań–Wrocław–Warszawa 1990, s. 170.

- 3 Gerard LABUDA, *Słowiańszczyzna pierwotna. Wybór tekstów*. Warszawa 1954, s.19, 23, 24, 25–27.
- 4 Srov.: Kazimierz GODŁOWSKI, *Pierwotne siedziby Słowian. Wybór pism pod redakcją Michała Parczewskiego*. Kraków 2000. – Michał PARCZEWSKI, *Początki kultury wczesnosłowiańskiej w Polsce. Krytyka i datowanie źródeł archeologicznych*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1988. – Michał PARCZEWSKI, *Początki osadnictwa wczesnosredniowiecznego na Górnym Śląsku*. V: *Śląskie Prace Prahistoryczne*, 2, 1991, s. 91–96. – Krzysztof WACHOWSKI, *Śląsk w dobie przedpiastowskiej. Studium archeologiczne*. Wrocław 1997.
- 5 K informacím Jordana a Prokopia o raných Slovanech máme k dispozici rozměrnou literaturu, včetně děl edičního charakteru, některá s důležitými citacemi pramenných textů. V české literatuře nedávno prohlašuje Anty za etnicky smíšený lid se značnými iránskými etnicko-kulturními příměsy D. Třeštítk s odvoláním na práce R. Wernera a G. Schramma. Viz: Dušan TŘEŠTÍK, *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530–935)*. Praha 1997, s. 485. Zato M. Beranova v přehledné práci o rané slovanské kultuře považuje Anty za nesporné slovanské etnikum. Viz: Magdalena BERANOVÁ, *Slované*. Praha 1988, s. 20, 37, 40. Letmá poznámka ovšem nemůže uspokojivě nahradit podrobnější rozklad, takový by však vedl k exkurzu vzdálenému našemu tématu.
- 6 K. GODŁOWSKI, c. d., s. 168, 211, 336. – K. WACHOWSKI, c. d., s. 7. Autor upozorňuje, že však v tomto ohledu nepadají mezi badatele shoda.
- 7 D. TŘEŠTÍK, c. d., s. 21–23, 38, 48–50.
- 8 Jaroslav PÁNEK, *Národnostní a náboženské menšiny v tisíciletých dějinách českých zemí*. V: *Historikové proti znásilňování dějin, příloha ke Zpravodaji Historického klubu*, 12, 2001, č. 2, s. 13. Přednáška byla proslavena 13. 3. 2002.
- 9 Srov.: K. WACHOWSKI, c. d., s. 11–14. *Polský archeolog však k těmto kulturám obezřetně nepřikládá žádná dílčí etnomya. Michał Parczewski pražský typ připisuje Sklavínům*. Viz: M. PARCZEWSKI, *Początki osadnictwa ...*, s. 92.
- 10 Bohuslav HORÁK–Dušan TRÁVNÍČEK, *Descriptio civitatum ad septentrionalem plagam Danubii (tzv. bavorský geograf)*. Praha 1956, s. 2–3.
- 11 Jan TYSZKIEWICZ, *Z badań nad średniowiecznym osadnictwem górnego dorzecza Odry. Brzmienie pierwotne i umiejscowienie Lupiglaa i Golensizi* tzw. Geografa Bawarskiego. *Brzmienie pierwotne i umiejscowienie Lupiglaa i Golensizi* tzw. Geografa Bawarskiego. V: *Studia z dziejów osadnictwa*, 1, 1963, s. 7–69.
- 12 Rudolf TUREK, *Listina Jindřicha IV. z 29. dubna 1086 (DH IV. 390) a její teritoria*. V: *Slavia Antiqua*, 22, 1975, s. 114–116.
- 13 *Śląskie Prace Prahistoryczne*, 2, 1991, s. 89.
- 14 Viz: *Schlesisches Urkundenbuch*. Bd. I/1. Graz–Köln 1963, č. 1. – Thietmari Merseburgensis episcopi *Chronicon*. Hannover 1889, s. 89, 167, 204, 229–230.
- 15 J. TYSZKIEWICZ, c. d., s. 45–58.
- 16 Henryk ŁOWMIAŃSKI, *Studia nad dziejami Słowiańszczyzny, Polski i Rusi w wiekach średnich*. Poznań 1986, s. 179–180. – W. DZIEWULSKI, c. d., s. 165: *Teze o kmeni Hlubčiců je konstrukce s významnými pochybnostmi. – Lech A. TYSZKIEWICZ, Zaręs problematyki podziałów plemiennych na Śląsku*. V: *Acta Universitatis Wratislaviensis*, No 1100, Historia 74, 1990, s. 48: *Výklad je přesvědčivý, ale je v rozporu se zeměpisným pořádkem a počtem civitates v Bavorském geografovi. – K. WACHOWSKI, c. d., s. 42: „W sprawie Głupich Głow (Głupczyców) jest wiele problemów. Przyjąwszy, że istotnie plemię to należy lokalizować na Śląsku, można też przystać na identyfikację Lupiglaa = Głupie Głowy (Głupczyce)“*. – D. TŘEŠTÍK, c. d., s. 494: *Tyszkiewiczovo spojování jména Lupiglaa s jménem Głupczyce je filologicky málo přesvědčivé, ale jako výhodná okolnost se pro názor polského autora ukazuje poloha mezi Geografovými Opolini a Golensizi. To se však neshoduje s pořadím v zápisu*.
- 17 Jerzy JANKOWSKI, *Znaczenie toponimów obronnych dla odtworzenia struktury plemiennej Górnośląska*. V: *Śląskie Prace Prahistoryczne*, 2, 1991, s. 79. *V nedávné době nezvažují příslušnost Chorvatům k slezským kmenům práce: K. WACHOWSKI, c. d., s. 42–43. – Lech TYSZKIEWICZ, Od plemion do państw. Na przykładie Śląska*. V: *Przełomy w historii. XVI powszechny zjazd historyków polskich Wrocław 15–18 września 1999 roku*. Pamiętnik. Tom I. Toruń 2000, s. 122–126.
- 18 Jaroslav BAKALA, *Severní Chorvati a Slezsko. Příspěvek k zeměpisu a etnicitě středoevropských Slovanů v 9. a 10. století*. V: *Slezský sborník*, 65, 1967, s. 364–379.
- 19 Gerard LABUDA, *Źródła skandynawskie i anglosaskie do dziejów Słowiańszczyzny*. Warszawa 1961, s. 66.
- 20 Odkazy k vybraným edicím citovaných pramenů viz: J. BAKALA, c. d., s. 369, 373. *Informace Konstantina Porfyrogeneta viz: KONSTANTIN BAGRIANORODNYJ, Ob upravení imperie*. Moskva 1991, s. 132–135, 140–141.
- 21 Citace prací s pohledem na Slavníkovce jako na knížata středoevropských Chorvatů by přerostla únosný rozsah. Citát v textu viz: D. TŘEŠTÍK, c. d., s. 67.
- 22 Podrobnější odkazy autorů, kteří uplatňovali takové pojetí, přesahuje stejně jako u některých dalších problémových okruhů spjatých se sledovanou tematikou přijatelný rozsah tohoto poznámkového apa-

- rátu. Zcela nedávno v práci dvou anglických autorů o vývoji Vratislavi se přijímá teze o existenci této říše, ale prý kolem r. 635 na pozvání císaře Herakleia odešli Bílí Chorvati na jih a po jejich odchodu proběhla intenzivní migrace jiných slovanských kmenů. Viz: Norman DAVIES–Roger MOORHOUSE, *Mikrokosmos – Portret miasta środkowoeuropejskiego – Vratislavia' Breslau' Wrocław. Kraków*, s. 75. Tímto tvrzením se však nebere v úvahu sdělení pražského privilegia o Chorvatech.
- 23 Dušan TŘEŠTÍK, *Vznik Velké Moravy. Moravané, Čechové a střední Evropa v letech 791–871*. Praha 2001, s. 211.
- 24 Srov.: Jaroslav BAKALA, *Dynamika národnostní skladby ve středověkém Slezsku*. V: *Pronikání českého a polského jazyka do středověké poezie a písňové tvorby ve Slezsku, Cieszyn 1998*, s. 9.
- 25 Lech Tyszkiewicz s odkazy na dřívější názory některých autorů považuje za velmi pravděpodobnou existenci takové nadkmenové organizace v Dolním Slezsku. Viz: Lech A. TYSZKIEWICZ, *Organizacja plemiennie-grodowa a państwowo-grodowa na przykładzie Łużyc i Śląska*. V: *Lokalne ośrodki władzy państwowej w Europie Środkowo-Wschodniej, Wrocław 1993*, s. 12–13.
- 26 Rozdílné názory k otázce, do jaké míry toponyma se zněním prozrazujícím obranný charakter lokality mohou určit kmenové obvody, vyjádřili J. Jankowski, L. Leciejewicz, M. Parczewski, L. Tyszkiewicz. Poslední tři jmenovaní vyslovují námitky k tvrzením Jankowského. Viz: J. JANKOWSKI, c. d., s. 74–79. – Lech LECIEJEWICZ, *Śląskie Prace Prahistoryczne*, 2, 1991, s. 82–83. – Michał PARCZEWSKI, tamtéž, s. 84–85. – Lech A. TYSZKIEWICZ, tamtéž, s. 87.
- 27 Lech LECIEJEWICZ, *Uwagi o problematyce badań nad osadnictwem Europy środkowej we wczesnym średniowieczu*. V: *Studia z dziejów osadnictwa*, 6, 1968, s. 54–55.

Zusammenfassung

Zu den ethnischen Beziehungen der slawischen Population auf dem südlichen Oder-Gebiet

Nach der kritischen Erforschung der polnischen Archäologen siedelten sich die Slawen auf dem Gebiet des historischen Schlesiens erstens im 6. Jh. an. Ein Teil der Forscher setzt eine frühere Durchdringung der slawischen Ethniken in dieses Gebiet voraus. Die frühere verbreitete Theorie von der Protoslawinität der Lausitzer Kultur hat schon eine breitere Unterstützung verloren. Die älteste slawische Besiedlung des Oder-Gebiets stellt in keiner Fall einen einheitlichen Kulturkreis dar. Es ist auch nicht möglich eindeutig zu beantworten, ob die slawischen Migrationswellen zu den Gemeinschaften, die Jordanes als Sklavini und Veneden genannt hat, gehört haben. Man kann auch nicht garantieren, daß die byzantinischen Historiker verlässliche Kenntnisse von der Ethnizität der Slawen hatten.

Erst in den Quellen des 9. und 10. Jhs. treffen wir mit den Namen der slawischen Stämme, die man verlässlich oder nur hypothetisch in das südliche Oder-Gebiet lokalisieren kann. Grund für diese Lokalisierung sind der Bayerische Geograph und die kaiserliche Urkunde für den Prager Bischof vom Jahr 1086. (Nach der Meinung der großen Mehrheit der Forscher geht es um ein Dokument des 10. Jhs.) Die ethnischen Namen in diesen Quellen gelangte man zwischen den Forschern zu völligem Einverständnis für die angesiedelten Gemeinschaften in Schlesien. Eine Kontroverseauffassung kommt in der Literatur besonders von der Einheit, die vom Bayerischen Geograph als Lupiglaa bezeichnet ist und von zwei Gebieten der Chorwaten, die im Privilegium des Prager Bistums aufgezeichnet sind.

Der Verfasser dieses Beitrags macht auf die problematischen Argumente für das Plazieren der Gemeinschaft Lupiglaa im oberen Oder-Gebiet aufmerksam. Im Zusammenhang mit der Nachricht des Bayerischen Geograph belegt der Verfasser, daß die Zahl der Burgwälle beim Bayerischen Geograph nur eine vergleichende Abschätzung sein kann und in keinem Fall reale Zahl der Fortifikationen ist. Nach Verfassers Meinung ist die Unterlassung der Chorwaten als ethnische Gemeinschaft, die nach Schlesien gehört, ein Mangel der bisherigen Literatur, die eine bedeutende Aussage der geographischen Angaben vom Ende des 9. Jhs., die auf dem Hof des angelsächsischen Königs Alfred der Große bearbeitet wurden, nicht respektiert.

